

marife

dini araştırmalar dergisi

Turkish Journal of Religious Studies

cilt / volume: 25 • sayı / issue: 2 • kış / winter 2025

Yusuf Işıcık Meâli Üzerine Bir İnceleme: Kavram Çevirileri Özelinde

An Analysis of Yusuf Işıcık's Qur'anic Translation: A Focus on Conceptual Renderings

Hasan Sevim

Dr. Öğr. Üyesi, Selçuk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Tefsir Anabilim Dalı
Assist. Prof., Selcuk University, Faculty of Theology, Department of Tafsir
Konya / Türkiye
sevimhasan42@gmail.com | <https://orcid.org/0000-0001-6406-4132>

Article Type / Makale Tipi

Research Article / Araştırma Makalesi

DOI: 10.33420/marife.1743664

Cite as / Atıf: Sevim, Hasan. "Yusuf Işıcık Meâli Üzerine Bir İnceleme: Kavram Çevirileri Özelinde".
Marife 25/2 (2025) 592-616. <https://doi.org/10.33420/marife.1743664>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright / Telif Hakkı: "This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) International License." / "Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari-Türetilemez 4.0 (CC BY-NC-ND 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır."

e-ISSN: 2630-5550

<https://marife.org/tr/>

Yusuf Işıcık Meâli Üzerine Bir İnceleme: Kavram Çevirileri Özelinde

Özet

Bu çalışma, bir tefsir akademisyeni olan merhum Prof. Dr. Yusuf Işıcık tarafından hazırlanan Kur'an meâlini, özellikle kavram çevirileri açısından değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Makale, çeviribilimin temel ilkelerine ve kutsal metin çevirilerinde kullanılan yaklaşımlara değinerek başlamaktadır. Kur'an çevirisinin sıradan bir dil aktarımı olmadığı, aynı zamanda kültürel, dini ve düşünsel bir aktarım süreci olduğu vurgulanmaktadır. Bu süreçte çevirmenin dilsel yeterliliğinin yanı sıra tefsir bilgisi ve yorumlama becerisinin de ön plana çıktığı dolayısıyla meâl yazımının büyük sorumluluk gerektirdiği ifade edilmiştir. Ardından Kur'an'ın anlaşılmasının önemi ve Arapça bilmeyen kimseler için meâlin gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Makale, kavram çevirilerinin Türkçe meâllerde önemli bir sorun olduğundan hareketle önemini ortaya koymakta ve Işıcık'ın meâlinde bu kavramlara verdiği karşılıkları örneklerle analiz etmektedir. Kur'ânî kavramların bazı meâllerde sıkça rastlandığı şekliyle Türkçe bir karşılık bulunmadan sadece Arapça halleriyle aktarılmasının okuyucunun metni anlamasını engellediği ve bu yaklaşımın tercümenin amacıyla çeliştiği ifade edilmektedir. Makalenin amacı, Işıcık'ın meâlindeki kavram çeviri tercihlerini örnekler üzerinden analiz etmek ve onun meâliyle ilgili akademik literatürdeki boşluğa dikkat çekmektir. Bu bağlamda takvâ, şükür, tâğût gibi seçilmiş bazı kavramların Işıcık'ın meâlindeki tercüme tercihleri detaylı bir şekilde incelenerek yazarın meâl metodolojisi ve mesaj odaklı çeviri anlayışı ortaya konulmaktadır. Işıcık'ın yaklaşımı, yalnızca çeviriyle sınırlı kalmayıp okuyucunun dinî anlamda bilinçlenmesine hizmet eden didaktik bir metin üretme çabası olarak da değerlendirilmektedir. Işıcık'ın meâlindeki en dikkat çekici yönlerden biri, Kur'ânî kavramları bağlamına uygun olarak farklı şekillerde çevirmesidir. İkamet'üs-şalât ifadesi, tek bir biçimde değil, ayetin bağlamına göre "namazı hakkıyla kılmak", "aksatmadan dosdoğru kılmak" gibi farklı biçimlerde Türkçeye aktarılmıştır. Benzer şekilde i'tâü'z-zekât kavramı da hem malî hem de manevî boyutuyla çevrilmiş; "arınmak üzere mali yükümlülük" gibi ifadeler kullanılmıştır. Bu tercihlerin okuyucunun kavramın kapsamını daha iyi kavramasını sağlamayı hedeflediği ileri sürülmüştür. Takvâ kavramı ise meâlde farklı kullanımlarla yer bulmuştur. Işıcık, takvâyı sadece korku ya da sakınma olarak değil; "sorumluluk bilinciyle yaşamak", "Allah'ın emirlerine uyarak korunmak" gibi ifadelerle çok yönlü biçimde çevirmiştir. Benzer şekilde tâğût kavramı da sadece şeytan ya da put gibi sınırlı anlamlarla ve yüzeysel bir biçimde değil, "insanları sapkınlığa zorlayan kişi ve kurumlar" olarak açıklayıcı şekilde aktarılmıştır. Işıcık'ın meâlinde şükür kavramı, genellikle "nimet karşısında üzerimize düşeni yapmak" şeklinde çevrilmiş ve sadece sözlü bir teşekkür anlamına indirgenmemiştir. Muhsin, şiddîk, zikir gibi kavramlarda da bağlam dikkate alınmış; anlam derinliği olan çeviri tercihleri yapılmıştır. Örneğin zikir bazen "Allah'ı gündemde tutmak", bazen "derinlemesine düşünmek" şeklinde çevrilmiştir. Yusuf Işıcık, klasik literal çeviri yönteminden çok, işlevsel ve mesaj odaklı bir çeviri yöntemi benimsemiştir. Parantez kullanımında da özgün bir yol izleyerek, anlamı metnin asli unsuru olarak gördüğü yerlerde açıklamaları parantez dışında vermeyi tercih etmiştir. Işıcık'ın kavramları bağlama uygun şekilde ve gerektiğinde açıklamalı biçimde çevirmesinin, meâlin hem anlam derinliğini artırdığı hem de okuyucunun Kur'an'la daha bilinçli bir ilişki kurmasına imkân tanıdığı ileri sürülmüştür. Sonuç olarak Yusuf Işıcık, meâlinde kavramsal çeviri alanında bağlam duyarlılığı yüksek, Kur'an bütünlüğüne bağlı ve mesaj odaklı bir yaklaşım sergilemiş; bu da onun meâlini Türkçe Kur'an çevirileri arasında özgün ve kıymetli bir yere oturtmuştur. Çalışmada nitel araştırma yöntemi uygulanmış, merhum Yusuf Işıcık'ın meâli doküman incelemesine tabi tutularak toplanan veriler içerik analizi yoluyla çözümlenip değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, Çeviribilim, Yusuf Işıcık Meâli, Kur'ânî Kavramlar, Kavram Çevirisi.

An Analysis of Yusuf Işıcık's Qur'anic Translation: A Focus on Conceptual Renderings

Summary

This study examines the Qur'anic translation produced by the late Professor Dr. Yusuf Işıcık, a renowned scholar of Qur'anic exegesis, focusing specifically on his approach to translating key Islamic concepts. The research begins with a discussion of core principles within translation studies and highlights specific methodologies employed in the translation of sacred texts. The article asserts that Qur'anic translation extends beyond simple linguistic substitution; it is an intricate process of cultural, theological, and intellectual mediation. In this regard, the translator's linguistic competence must be

complemented by exegetical expertise and interpretive sensitivity, given the heavy responsibility that Qur'an translation entails. The significance of Qur'anic translations for non-Arabic speaking audiences is also underscored, especially in relation to enabling meaningful engagement with the divine message. The article situates its inquiry within the broader issue of conceptual translation, identifying it as one of the most critical yet problematic aspects of Turkish Qur'anic translations. It criticizes the practice of reproducing Qur'anic concepts in their original Arabic forms without adequate explanation or translation, noting that this hinders the reader's comprehension and undermines the fundamental communicative purpose of translation. Through selected examples, the article meticulously analyzes Işıcık's rendering of various Qur'anic terms, including taqwā, shukr, and tāghūt aiming to illuminate his translation philosophy. Işıcık's approach reflects a message-oriented and functionally dynamic method, where the semantic depth and contextual relevance of each term are carefully considered. For instance, the expression iqāmat al-şalāh is translated into Turkish not in a fixed manner, but rather according to the verse's context—appearing as “to perform the prayer with devotion” or “to maintain the prayer consistently.” Similarly, itā' al-zakāh is rendered with attention to both its financial and spiritual dimensions, using phrases like “financial obligation aimed at purification.” Moreover, taqwā is translated using multifaceted expressions such as “living with moral responsibility” or “safeguarding oneself by adhering to divine commands,” rather than the simplistic “fear of God.” The term tāghūt is translated not merely as “idol” or “devil,” but as “entities or systems that compel individuals toward misguidance,” reflecting a broader and more socially relevant interpretation. Likewise, shukr is explained as “fulfilling one's duty in the face of blessings,” avoiding reduction to mere verbal thanks. Other significant terms—muhsin, şiddīq, and dhikr—are rendered in a similarly contextual and nuanced manner, demonstrating Işıcık's commitment to conceptual clarity and theological depth. For example, dhikr is interpreted variably as “keeping God in constant remembrance” or “engaging in deep contemplation.” Işıcık's translation strategy diverges from classical literalism, aligning more closely with functional and communicative translation theories. He avoids excessive parenthetical insertions unless necessary, preferring to incorporate explanatory elements directly within the text when contextually justified. This contributes to the production of a didactic and reader-oriented translation that fosters both understanding and spiritual reflection. In conclusion, Yusuf Işıcık has demonstrated a highly context-sensitive, message-oriented approach to conceptual translation in his translation, committed to the integrity of the Qur'an; this has placed his translation in a unique and valuable place among Turkish Qur'an translations. The study adopts a qualitative methodology, employing document and content analysis techniques to assess and interpret the linguistic and conceptual dimensions of Işıcık's work.

Keywords: Tafsir, Translation Studies, The Qur'an Translation by Yusuf Işıcık Qur'anic Concepts, Conceptual Translation

Giriş

Çeviribilim farklı diller arasında yapılan çeviri sürecini, bu sürecin kuramsal ve pratik yönlerini inceleyen ve kültürel çalışmalar, dilbilim, edebiyat, sosyoloji ve psikoloji gibi birçok alanla kesişen bir bilim dalıdır. Çok sayıda çeviribilim kuramı bulunmakla birlikte kutsal metinlerin çevirilerinde daha çok eşdeğerlik ya da işlevselci yaklaşımlar tercih edilmektedir. Bunlardan eşdeğerlik kuramı, kaynak metnin kelimelerine bire bir bağlılığı önemserken, işlevselci yaklaşım ise “orijinal metnin dilinin kendi okurunda uyandırdığı aynı tesirin çeviri metnin kendi okurunda uyandırabilmesini hedefleyen bir yöntem” olarak öne çıkmaktadır. Çeviri eylemi basit ve tek tip bir dilsel aktarım olmayıp çok boyutlu bir içerik paylaşımıdır. Bir kültürün başka bir kültüre, hatta bir dünya görüşünün diğer bir dünya görüşüne aktarımını sağlayan kapsamlı bir eylemdir. Bu bağlamda çevirinin bir dilsel

değiş tokuş süreci olmanın ötesinde bir tür yeniden yazım olduğu söylenebilir.¹

Kur'ân'ın okunup anlaşılması ve üzerine düşünülmesi "Onlar Kur'ân'ı düşünüp anlamıyorlar mı?"² ayetinde de görülebileceği gibi bizzat Kur'ân'ın talebidir. İnsanlığın önüne bir hedef olarak konulan Kur'ân'ı düşünmek ve anlamak ise onu herkesin anladığı dilde okumasıyla mümkün olmaktadır. Kur'ân'ı anlamayan kimse- nin ondan öğüt alıp onun uyarıcı özelliğinden yararlanmasının imkânsız olacağı gerçeği Kur'ân'ın, muhataplarına kendi dillerinde yapılmış tercüme yoluyla ulaştırılmasını gerekli kılmaktadır.³ Dolayısıyla Arapça bilmeyen kimseler için kendi dillerinde hazırlanmış meâllerin vaz geçilemez bir zorunluluk olduğu söyle- nebilir.⁴ Kur'ân'ın başka dillere tercüme edilmesinin dinen caiz olup olmadığı yö- nünde bu yüzyılın başında yapılan tartışmalar tamamıyla konjonktürel olup konu- nun doğasıyla bağdaşması mümkün olmayan bir durum olarak görülmelidir.⁵

Kaynak dilin Arapça gibi çok kapsamlı bir dil, aktarılan metninse Kur'ân gibi kendine özgü üslûbu olan dinî bir metin olması, çeviride karşılaşılabilecek problemleri artırmaktadır. Bu durum, Kur'ân'ın çevirisinin çok büyük sorumluluk, cid- diyet ve emek gerektiren bir uğraş olduğu anlamına gelmektedir. Kur'ân çevirile- rinde ileri düzeyde Arapça bilgisi ve İslâmî ilimler alanında uzmanlığın ötesinde yukarıda zikredilen tercüme teknikleri gibi konularda da çok yönlü bir donanım- a ihtiyaç vardır. Kur'ân, ilahi bir kitap olmakla birlikte onun tefsir ve tercümeleri insan ürünü olduğundan beşeridir, dolayısıyla çoğu zaman da eksiklik ve hatalarla malüldür.⁶ Kur'ân'ın başka bir dile her yönüyle aynen aktarılamayacağı ve tam ola- rak çevrilemeyeceği yönündeki ortak kanaat, Kur'ân çevirilerinin meâl adını alma- sına sebep olmuştur.⁷

Her meâl mini bir tefsir olarak görülmektedir. Meâller yorumun detaylandırıl- maması bir yana en aza indirildiği, bir bakıma yeni bir tefsir çeşididir.⁸ Meâl ha- zırlamanın, tefsir telifinden daha zor bir uğraş olduğu rahatlıkla söylenebilir.⁹ Zira meâl yazarı çalışmasının ana karakterini belirleyen ve hayati önemi haiz olan kritik

¹ Hidayet Aydar, *Kur'ân-ı Kerim'in Tercümesi Meselesi* (İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2014), 15; Mehmet Hakkı Suçin, *Öteki Dilde Var Olmak -Arapça Çeviride Eşdeğerlik-* (İstanbul: Say Yayınları, 2013), 10; Ayrıca bk. Esra Akman, "Çeviribilim ve Tefsir Bilimin Disiplinlerarası İlişkisi", *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 5/9 (2017), 231.

² en-Nisâ 4/82.

³ Abdulcelil Bilgin, *Kur'ân'daki Deyimler ve Zemaşeri'nin Keşşâfı* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2016), 367.

⁴ Bu ifadeler dini anlama ve yaşamada sadece meâlin yeterli olacağı anlamına gelmez, zira daha kapsamlı ve derin okumalar yapmak gerektiği izahıtan varestedir. Davut Şahin, "Kur'ân Mealleri ve Metin-Merkezci Yorum' Sempozyumuna İlişkin Genel Müzakere", *Kur'ân Mealleri ve Metin-Merkezci Yorum*, ed. Mustafa Çağrıncı (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 297.

⁵ Yusuf Işıcık, "Kur'ân Tercemesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meâline Genel Bir Bakış", *Kur'ân Meâlleri Sempozyumu-Eleştiriler ve Öneriler I-II 24-26 Nisan 2003 İzmir* (Ankara: DİB Yayınları, 2007), 94.

⁶ Gıyasettin Arslan, "Türkçe Kur'ân-ı Kerim Meallerinde Hedef Dilin Önemi", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 27.

⁷ Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Azim Dağıtım, 2012), 1/30.

⁸ Mustafa Öztürk, *Söyleşiler Polemikler* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014), 22.

⁹ Mehmet Akif Koç, "Meallerde Anakronizm (Tarihlendirmede Yanılgı) Sorunu", *Kur'ân Mealleri ve Metin-Merkezci Yorum*, ed. Mustafa Çağrıncı (İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019), 209.

tercihler yapmakla karşı karşıyadır. Metne literal anlamda ne ölçüde bağlı kalacağı, metnin anlamını hedef dilde ne şekilde ifade edeceği gibi sorunlarla baş etmesi gerekmektedir. Metne sadakatin abartılması hedef dilde anlamsız çevirilere yol açabilirken, hedef dile aktarmadaki serbestlik ise ayetler üzerinde metnin maksadını aşan tasarruflarda bulunmakla sonuçlanabilmektedir. İfade ettiğimiz bütün bu güçlüklerden daha büyüğü ise mütercimın bakış açılarını ve din tasavvurunu meâl metnine yansıtmasıdır. Her ne kadar işın doğası gereği bu sonuçtan tamamiyle kaçınmanın mümkün olmadığı söylenebilirse de mütercimden kendi yönelimlerinin farkında olarak metni baskılamaması ve kendi ön yargılarına rağmen metne fırsat vererek onun kendi gerçeğini sunmasına yardımcı olması beklenir.¹⁰

Bütün zorluklara rağmen ülkemizde meâl yazmaya yönelik güçlü bir heves ve rağbet olduğu görülmektedir. Bu heveskar tutum neticesinde Türkçede hazırlanan Kur'ân meâllerinin sayısının üç yüzlü rakamları çoktan geçtiği hesap edilmektedir. Sözü edilen meâllerin bir kısmının da farklı branşlardaki akademisyenler tarafından kaleme alındığı görülmektedir.¹¹ Bu isimlerden birisi de uzun yıllar Selçuk/Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesinde tefsir akademisyenliği yapan ve 2020 yılında vefat eden Prof. Dr. Yusuf Işıcık'tır.¹² Bu çalışmanın konusu kavram çevirileri özelinde merhum hocanın meâline yönelik bir inceleme yapmaktır. Söz konusu meâlin üstün yönlerinden birisi olduğunu düşündüğümüz kavram çevirilerinden hareketle meâle dikkat çekilmesi ve tanıtımı amaçlanmaktadır.

Yaptığımız literatür taramasında Işıcık'ın meâli üzerine bir yüksek lisans tezi yapıldığı görülmüştür.¹³ Tercüme teknikleri açısından meâlin incelendiği söz konusu tez hocanın kendi danışmanlığında hazırlanmıştır. Tezi hazırlayan araştırmacı ayrıca söz konusu tezdin akademik bir makale üretilip yayınlamıştır.¹⁴ Her ne kadar bir konu özelinde Türkçe meâllerin karşılaştırılmasının yapıldığı makalelerde¹⁵ Işıcık meâline sıklıkla atıflar yapılmışsa da sözünü ettiğimiz tez ve makale dışında meâli merkeze alan müstakil akademik bir çalışma yapılmadığı görülmektedir. Bu durum çalışmamızın önemini ve özgünlüğünü göstermektedir. Öte yandan vefatından sonra meslektaşları ve öğrencileri tarafından vefa duygularıyla Işıcık'ın hayatı, kişiliği, görüşleri ve ortak anıların yer aldığı üç adet çalışma kaleme alınmıştır.¹⁶

¹⁰ Naif Yaşar, "Kur'ân Tercüme Teknikleri Açısından Yusuf Işıcık'ın Meali", *Amasya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1 (2013), 126.

¹¹ Örnek olarak bk. Murat Sülün, *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012).

¹² Yusuf Işıcık, *Kur'ân Meâli* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2024).

¹³ Naif Yaşar, *Kur'ân Tercüme Teknikleri Açısından Işıcık Meali* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011).

¹⁴ Yaşar, "Yusuf Işıcık'ın Meali", 121-145.

¹⁵ Örnek olarak bk. Süleyman Narol, "Kur'ân'daki Bazı İsm-i Tafdil Kalıplarının Türkçeye Çeviri Sorunu ve Meallere Yansıması", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2025), 95.

¹⁶ Celal Kırca, "Prof. Dr. Yusuf Işıcık'ın Ardından Anılara Yolculuk", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 483-491; Harun Öğmüş, "Prof. Dr. Yusuf Işıcık Hocamızın Ardından", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 201-210; Cahit Karaalp, "Yusuf Işıcık (1949-2020)", *Kur'ân'a ve Tefsire Adanmış Ömürler*, ed. Ali Karataş (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022).

1. Kavram Çevirileri

Kavramsal düşünme süreci, bütün varlıklar içerisinde sadece insana ait olan ve onu diğer tüm varlıklardan ayıran bir özelliktir. İnsanlar eşyayı ve hayatı kavramlarla algılar ve anlamlandırır. Kur'ân'da çok sayıda kavram bulunduğu dikkate alındığında, bu kavramların doğru anlaşılması büyük önem taşır. Dolayısıyla, Kur'ân'ı anlamının öncelikli olarak ondaki kavramların doğru anlaşılmasına bağlı olduğu rahatlıkla söylenebilir.¹⁷ Türkçe meâllerde bulunan ve okuyucunun anlam dünyasını etkileyecek tercüme sorunlarından birisi de kavram tercümesi sorunudur. Kavramların anlam çerçevesi düzgün çizilemez ve sınırları doğru olarak belirlenemezse geçtiği cümleler de doğru anlaşılmayacaktır.¹⁸

Kavram çevirisi, dilsel ve kültürel anlayışı zorunlu kılan bir süreçtir ve bu nedenle uzmanlık gerektirir. Arapça ve Türkçe kelimeler arasında tam anlamıyla bir mütakabiliyet bulunamayacağından Kur'ânî kavramlara Türkçede uygun karşılıklar bulunmalıdır.¹⁹ Bir kavramın anlam içeriğinin doğru bir şekilde algılanması kadar hedef dile maksadı hasıl edecek bir kıvamda aktarılması da önem arz etmektedir. Zira tercüme edilen metnin hedef dilde tam veya en yakın anlamıyla karşılanması, çeviri sanatının temel bir ilkesidir.

Meâllerde anlamı belirsiz kılan nedenlerden birinin de özellikle Türkçeye geçmiş Kur'ânî kelime veya kavramların ödünçleme yapılarak kaynak dildeki haliyle hedef dile aktarılması olduğu söylenebilir. Hâlbuki meâller, Arapça bilmeyen okuyuculara yönelik yapıldığından ve bu okuyucular içerisinde Kur'ânî kavramlara aşina olmayan kimseler de çoklukla bulunabileceğinden bu yöntemin faydalı ve doğru bir tercih olmayacağı açıktır. Bu durum meâlin varlık nedeni olan metnin anlaşılır kılınmasıyla çelişmektedir.²⁰ Ayrıca Arapça ibarenin herhangi bir tercüme gayretine girilmeksizin aktarılması sebebiyle burada yapılanın bir tercüme olmadığı da söylenebilir.²¹

Meâllerde kavramlar yukarıda ifade edildiği üzere bazen olduğu gibi bırakılırken bazen de mütercimler tarafından kısmi açıklamalar yapılmaktadır. Bu açıklamalar bazen parantez içinde, bazen dipnot şeklinde nadiren olsa da meâlin sonunda terimler sözlüğü²² şeklinde yer alabilmektedir. Bu konuda Merhum Işıcık diğer meâllerden farklı bir yol takip etmiştir. O, geçtiği yerlerde *şükür*, *şiddik*, *taqvâ* ve benzeri Kur'ânî kavramların Arapça orijinal hallerini genellikle parantez içine almış; bu kavramların Türkçe karşılıklarını ise tercümede parantez içine almaksı-

¹⁷ Nasr Hâmid Ebû Zeyd, *İlahi Hitabın Tabiatı* (Ankara: Otto Yayınları, 2013), 27; Hasan Yılmaz, "Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2004), 232.

¹⁸ Cahit Karaalp, *Türkçe Meâllerde Kavram Çevirileri Sorunu "Salât" Kavramı Örneği* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017), 13.

¹⁹ Düccane Cündioğlu, *Kur'ân Çevirilerinin Dünyası* (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2005), 30-42.

²⁰ Arslan, "Hedef Dilin Önemi", 30-31.

²¹ Hasan Sevim, "Nürü'l-Beyân İsimli Kur'ân Tercümesinde Deyimsel İfadelerin Çevirisine Yönelik Bir İnceleme", *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2024), 206.

²² Örnek olarak bk. Hüseyin Kâzım Kadri, *Nürü'l-Beyân Kur'ân-ı Kerîm Tefsîrinin Türkçe Tercemesi*, haz. Ömer Mahir Alper (İstanbul: Vadi Yayınevi, 2019).

zın zikretmiştir. Kavramların geçtiği her yerde motamot aynı anlamı vermek yerine metin iç ve dış bağlamını ve Kur'ân bütünlüğünü göz önünde bulundurarak farklı ifadelerle anlamlandırmayı tercih etmiştir.²³ Bu özelliğin elbette diğer başka üstünlüklerinin yanı sıra meâlin en belirgin ve kıymetli özelliği olduğu söylenebilir.

2. Yusuf Işıcık'ın Hayatı, İlmî Kişiliği ve Meâlinin Öne Çıkan Özellikleri

1949 yılında Konya'da doğan Yusuf Işıcık 1977 yılında tefsir asistanlığı göreviyle başladığı akademik hayatını 2016 yılında emekli olana dek sürdürmüştür. Küçük yaşlardan itibaren ilme ve alimlere ilgi duyan bir yapıda olduğu görülmektedir. Bu ilgisi onu erişebildiği hocalardan ders okumaya, fiziki olarak erişemediği alimlerle mektuplaşmaya²⁴ ve zamanında etkili İslâmî bir süreli yayın olan "İslâm'ın İlk Emri Oku Mecmuası'nda" makaleler yazmaya yönlendirmiştir. Kalemının güçlü olduğu, son derece başarılı bir betimleme yeteneği bulunduğu meslektaşları tarafından ifade edilmektedir.²⁵ Hasan el-Bennâ (ö. 1949), Mevdûdî (ö. 1979), Meryem Cemile (ö. 2012) ve Ebû'l-Hasan en-Nedvî (ö. 1999) gibi yazarlardan okudukları zihin ve gönül dünyasını şekillendirmiş; bu okumalar neticesinde İslâm davasını ve ümmetçilik mefkûresini benimsemiştir. Müslümanların dertleriyle dertlenen ve gücü nispetinde bu dertlere derman olmaya çalışan bir yapıda olduğu bilinmektedir. Sadece nazari konularla ilgilenmediği; gerektiğinde sahaya inip sorumluluk üstlendiği ve konunun gerektirdiği aksiyonları çekinmeden aldığı onu tanıyanlar tarafından sürekli dile getirilmektedir.²⁶ Bu yapısı dolayısıyla "aksiyoner bir kişilik olarak" tanımlanmıştır.²⁷ Onun hayatını şekillendiren en önemli tespitlerden birisi günümüzde İslâm'ın salonlarda ve kitaplarda soyut bir mefkûre halinde bulunduğu; yapılması gerekeninse onu ütöpik bir anlatı olmaktan çıkarıp canlı örnekler haline getirmek olduğudur. Bu örnekler, o mefkûrenin gücünü ve insan hayatına getireceği mutluluğu bütün insanlığa göstermelidir.²⁸

Klasik müfessirlerden en çok Taberî (ö. 310/922) ve İbn Kesîr'i (ö. 774/1373) beğendiği ve bir alim olarak da İbn Teymiyye'den (ö. 728/1328) övgüyle bahsettiği görülmektedir. Işıcık nev'i şahsına münhasır, özgün bir şahsiyet olmakla birlikte yaklaşımlarından ve yazdıklarından son dönem ilim adamlarından Muhammed Abduh (ö. 1905), Muhammed İkbâl (ö. 1938) ve Muhammed Hamîdullah (ö. 2002) gibi isimlerden etkilendiği, onun din ve tefsir algısının bu çerçevede şekillendiği hissedilmektedir.²⁹ Meâlinde ayet tercümelerinde Kur'ân'ı her şeyden önce bir hayat kitabı olarak gören ve öncülüğünü Abduh'un yaptığı ictimâî tefsir ekolünün izleri rahatlıkla görülebilir. Özellikle bu ekolün halka ulaşmak ve toplu-

²³ Karaalp, "Tefsire Adanmış Ömürler", 331.

²⁴ Işıcık, Mevdûdî ve Nedvî ile zaman zaman mektuplaştığını özel sohbetlerinde defaatle dile getirmiştir. Ögmüş, "Işıcık Hocamızın Ardından", 206.

²⁵ Kırca, "Işıcık'ın Ardından", 489.

²⁶ Ögmüş, "Işıcık Hocamızın Ardından", 206.

²⁷ Kırca, "Işıcık'ın Ardından", 491.

²⁸ Yusuf Işıcık, "İslâm'ın Değerleri ve Beklenen Kahraman", *İslâm'ın İlk Emri Oku* 139 (ts.), 1.

²⁹ Ögmüş, "Işıcık Hocamızın Ardından", 203.

ye ederek sadece birkaç önemli hususa değinmek ve makalemizin ana odağına geçmek istiyoruz: Meâlde literal tercüme yönteminden daha çok anlam ve yorum odaklı tercüme yöntemi tercih edilmiştir. Bazı ayetlerde hafz üslubu kullanılması gerçeğinden hareketle sadece ilgili ayetin tercümesiyle okuyucunun zihninde anlam sorunları oluşabileceği öngörülmüş ve benzer ayetlerdeki anlatımlardan elde edilen sonuçlar parantez içlerine derç edilerek sorun giderilmeye çalışılmıştır.

Meâlin birçok yerinde Işıcık'ın bir kelimenin Türkçe karşılığı olmak üzere birden çok öneriyi aralarına eğik çizgiler (/) koyarak peş peşe sıralamak şeklinde genel bir uygulaması olduğu görülmektedir. Bu eğik çizgiler marifetiyle peş peşe sıralanan alternatif önerilerin sayısı *muhsin* kavramında görülebileceği gibi üçe kadar çıkmaktadır.⁴¹ Hatta *velî* örneğinde olduğu gibi bu sayı bazen dörde kadar da ulaşabilmektedir.⁴² Aynı kavramın farklı bağlamlarda farklı şekillerde tercüme edilmesi başarılı bir yöntem olurken kavramın aynı yerde üç dört ayrı öneriyle çevrilmesi, her ne kadar anlamı eksiksiz bir şekilde hedef dile tercüme etme gayreti olarak olumlanabilirse de son tahlilde okuyucuyu yoran bir yapıya da dönüşebilmektedir. Ayrıca bu önerilerin *dümdüz/dosdoğru* örneğinde olduğu gibi çoğu defa da hemen hemen anlamca birbirinin aynı kelimelerden oluşması kanaatimizce meâl adına eksi bir puan olarak kaydedilmelidir.

Son olarak Işıcık'ın parantez kullanımı konusundaki farklı yaklaşımına dikkat çekilmesi gerekmektedir. O, ayetlerin metinlerinde lafzi olarak bulunmasalar bile, Arap dilinin gramer ve belagat kurallarının gereği olarak peşinen bulunan anlamların tercümede lafzi olarak zikredilmesi görüşündedir. Dolayısıyla ona göre bu tarz anlamlar cümlede anlamca bulunmayan üvey ve zait unsurlarmış gibi parantez içlerine hapsedilmemeli, tam tersine cümlenin öz ve aslı unsurları olarak parantez dışında normal olarak ifade edilmelidir.⁴³

3. Yusuf Işıcık Meâlinde Kavram Çevirileri

Kur'ân'da çok sayıda kavram yer almaktadır. Makale hacminin sınırlı olması sebebiyle Kur'ânî kavramların hepsine çalışmada yer verilmesi mümkün olmayacağından maksadı hasıl edecek düzeyde örnek mahiyetinde seçilmiş kavramlar üzerinde durulacaktır.

3.1. İqâmet'üs-şalât (إقامة الصلاة)

İslâm'ın beş temel şartının en büyüğü olan namaz ibadeti Kur'ân'da *şallâ* fiili yerine *şalât* kelimesinin önüne getirilen *ıqame* fiiliyle birlikte ifade edilir. Bu ifadeyle namazı kılmak sözünün çağrıştırdığı anlamdan daha fazlasının bulunduğu söylenebilir.⁴⁴ Zemahşerî (ö. 538/1144) ve Râzî (ö. 606/1210) gibi müfessirler *ıqame*

⁴¹ el-Mâide 5/13.

⁴² el-Mâide 5/51.

⁴³ Örneğin "el-hamdü lillah" kelimesi, başındaki (-el) takısı'ndan dolayı, "her türlü övgü" şeklinde tercüme edilmeli, böylelikle manadaki kapsamlılık (cinsin istiğrakı) belirtilmeli ve aslı olan bu mana, parantez içine alınmamalıdır. Işıcık, "Terceme Hususu", 96.

⁴⁴ Mehmet Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri* (İstanbul: Beyan Yayınları, 2012), 1/27.

fiilin Arapçada başına geldiği isimlere kazandırdığı anlamdan hareketle *ikame t'üs-şalât* terkiibini “namazın ciddiye alınması, tüm şartlarıyla yerine getirilmesi ve ona rağbet edilmesi” şeklinde yorumlamışlardır.⁴⁵ Buna göre namazda esas amacın sadece şekil şartlarını yerine getirmekten ibaret olmayıp onun hakkını vererek ifa etmek olduğunu bildirmek için *ikamet'üs-şalât* şeklinde kullanıldığı söylenebilir.⁴⁶ Bu ifadenin meâllerde genellikle namazı kılmak bazen de namazı dosdoğru kılmak şeklinde tercüme edildiği görülmektedir.⁴⁷

Işıcık'ın Kur'ân meâlinde bu ifadeye geçtiği her ayette aynı anlamı vermek yerine “namazları yerli yerince,⁴⁸ aksatmadan,⁴⁹ hiç aksatmadan yerli yerince,⁵⁰ hakkıyla,⁵¹ huşû içerisinde, tam olarak ve gereği gibi,⁵² aksatmadan dosdoğru,⁵³ hiç aksatmadan hakkıyla,⁵⁴ düzgün bir şekilde kılmak”⁵⁵ şeklinde bağlamı esas alan farklı anlamlar verme yolu tercih edilmiştir. Müellif kanaatimizce parantez kullanımına dair belirlediği ilkeyle de paralel olarak tüm bu karşılıkların *ikame* fiilinin anlam dünyası içerisinde yer aldığını düşündüğünden hiç birisini parantez içine almamış, asıl metin içerisine yazmıştır. Bu karşılıklar oluşturulurken bir taraftan kuru bir tercüme yapmak yerine okuyucuya namazla ilgili mesajlar verilmek istendiği diğer taraftan da müellifin meâlde çok önemseydiği “Kur'ân bütünlüğüne riayet prensibi” çerçevesinde farklı ayetlerde yer alan namazın devamlı,⁵⁶ özenli⁵⁷ ve huşû içerisinde⁵⁸ kılınmasına yönelik yönlendirmelerin de ayet meâllerine yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir.

3.2. İ'taü'z-zekât (إيتاء الزكاة)

Zekât Kur'ân'da genellikle namazla birlikte anılan kavramlardan birisidir.⁵⁹ Bu yükümlülük çoğu defa *i'taü'z-zekât* şeklinde geçerken birkaç yerde de sadece zekât⁶⁰ olarak yer almaktadır. Zekât kelimesinin Medenî sûrelerin yanı sıra Mekkî

⁴⁵ Ebü'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidit-Tenzil* (Cidde: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998), 1/154; Ebü Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebîr* (Kahire: Daru'l-Fikr, 1401), 2/28.

⁴⁶ Ebü'l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râğib -el İsfahânî, *Müfredâtu elfâzi'l-Kur'ân*, thk. Saffan Adnân Davûdi (İstanbul: Dâru Kahraman, 1986), 629; Abdussamet Şen, “Kur'ân'da Namazın Karakter İnşa Edici Rolü”, *Genç Mütefekkirlere Dergisi* 4/2 (2023), 388.

⁴⁷ Halil Altıntaş - Muzaffer Şahin, *Kur'ân-ı Kerim Meali* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2011), el-Bakara 2/3.

⁴⁸ el-Bakara 2/3.

⁴⁹ el-Bakara 2/43.

⁵⁰ İbrahim 14/40.

⁵¹ en-Nisâ 4/77.

⁵² en-Nisâ 4/103.

⁵³ el-En'âm 6/72.

⁵⁴ el-Hac 22/78.

⁵⁵ Hüd 11/114.

⁵⁶ el-Meâric 70/23.

⁵⁷ el-Mü'minûn 23/9.

⁵⁸ el-Mü'minûn 23/2.

⁵⁹ Bk. Şehmus Demir, “Kur'ân'da Zekat Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2007), 15.

⁶⁰ Meryem 19/31,55.

sûrelerde de geçmesi bir sorun olarak görülmüş ve farklı şekillerde yorumlanmıştır. Taberî Mekke'de indirildiğine bakmaksızın bunu malî yükümlülük anlamında yorumlamıştır.⁶¹ Mâtürîdî (ö. 333/944) ise özellikle Mekki ayetlerde zekâtla kastedilenin “nefislerin temizliği ve arınması” olduğunu belirtmektedir.⁶² İbn Kesîr buralarda teknik anlamda şartları ve miktarı belirlenmiş zekâtın değil ihtiyaç sahiplerine yapılan her türlü malî yardımın kastedildiğini ifade etmektedir.⁶³ İbn Abbas'a dayandırılan bir rivayette bu arınmanın “lâ ilâhe illallah” cümlesini söyleyerek kalbin ve bedeninin başta şirk olmak üzere günahlardan arındırılması olduğu dile getirilmektedir.⁶⁴

Işıcık'ın meâlinde *i'taü'z-zekât* ibaresi genelde “arınmak üzere mali yükümlülük olan zekâtı vermek” şeklinde ve tefsirlerde bulunan manaların her ikisini de yansıtabilecek tarzda tercüme edilmiştir.⁶⁵ Zekât kelimesinin meâlde “ruhi ve mali arınma,⁶⁶ arınma ve temizlenme,⁶⁷ malî ve ahlâkî yükümlülükler olan (zekât ve nefis tezkiyesi),⁶⁸ malî yükümlülükleri yerine getirerek malını haramdan, yüreğini şirkten arındırma”⁶⁹ ifadeleriyle ve tefsiri bilginin tamamıyla metne yansıtıldığı bir biçimde tercüme edildiği görülmektedir. Başta dört defa geçtiği Tevbe Sûresi olmak üzere bazı yerlerde ise kavramın tercümesi arınmak üzere ibaresi olmaksızın “mali yükümlülük olan zekât” şeklinde karşımıza çıkmaktadır.⁷⁰ Meâlin tamamında zekât kelimesi parantezin dışında tutulmuş diğer açıklamalar ise kanaatimizce tefsiri bilgi olarak görülerek parantez içine alınmıştır.

3.3. Taqvâ (التقوى)

En temel Kur'ânî kavramlardan birisi olan *taqvânın* Kur'ân'da çeşitli formlarıyla yoğun bir şekilde kullanıldığı görülür. *Taqvâ* kısaca “Allah'ın azabından korunma gayesiyle emir ve tavsiyelerine uyup haram ve günahlardan kaçınma hususunda gösterilen titizlik” olarak tanımlanabilir.⁷¹ *Taqvâ'nın* “Allah'ın gazabından ve azabından korkup sakınmak” ve bunlara maruz kalmamak için “koyduğu sınırları

⁶¹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, nşr. Ahmed Muhammed Şâkir-Mahmud Muhammed Şâkir (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.), 9/784.

⁶² Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâtürîdî, *Tevilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Dâru'l-Mîzan, 1426), 13/107.

⁶³ Ebü'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav' el-Kureşî ed-Dımaşkî İbn Kesîr, *Tefsîrü'l-Kur'ânî'l-azîm*, thk. Samî b. Muhammed es-Selâme (Riyad: Daru't-Taybe, 1999), 6/162.

⁶⁴ İbn Atıyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-azîz* (Beirut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1993), 5/5.

⁶⁵ el-Bakara 2/43.

⁶⁶ el-Mü'minûn 23/4.

⁶⁷ er-Rûm 30/39.

⁶⁸ el-A'râf 7/156.

⁶⁹ Fussilet 41/7.

⁷⁰ Kanaatimizce bu tercih Tevbe Sûresinin içeriğiyle de son derece bağlantılıdır. Örneğin on birinci ayette inkârcılara namazı kılıp zekâtı verilerse müminlerle dinde kardeş olacakları ve kendilerine yeni bir sayfa açılacağı belirtilmektedir. Böylesi gergin bir ortamda zekâtın verilmesi nefsi bir arınmadan daha çok Müslümanların otoritesine teslimiyet anlamına geleceğinden ‘mali yükümlülük olan zekât’ ifadesiyle yetinilmiştir. Bu tercihler meâlde kolaycılığa kaçılmadığını ve müellif tarafından ince bir işçilik yapıldığını ortaya koymaktadır. Örnek için bk. et-Tevbe 9/5.

⁷¹ İsfahânî, *Müfredât*, 833.

aşmaktan kaçınmak” şeklinde iki boyutlu bir anlam dünyasına sahip olduğu söylenebilir.⁷²

Meâlde genellikle “kötülüklerden sakınıp korunmak,⁷³ kötülüklerden sakınmak,⁷⁴ Allah’ın emir ve yasaklarına muhalefetten sakınmak,⁷⁵ Allah’a saygılı olmak ve onunla korunmak,⁷⁶ Allah’ın emir ve yasaklarına titizlikle uyarak korunmak,⁷⁷ Allah’ın emirleri uyarınca yaşamak,⁷⁸ kötülük işlemekten ve azaba uğramaktan korunma isteği,⁷⁹ Allah’a karşı sorumluluk bilinci taşımak”⁸⁰ şeklinde Türkçeye aktarılan *taḳvâ* kavramının geçtiği hemen her yerde bağlamla uyumlu şekilde tercümeyle yansıtıldığı görülmektedir. Örneğin vasiyette bulunmanın tavsiye edildiği bağlamda “Allah’ın emir ve yasaklarına muhalefetten sakınıp sorumluluk duygusu taşımak”,⁸¹ haram aylarda saldıranlara saldırdığı kadarıyla karşılık verilmesinin tavsiye edildiği bölümde “aşırılıktan sakınmak”,⁸² yine haram ayların saygınlığına dikkat edilmesinin emredildiği başka bir ayette “işlerde aşırılıktan sakınıp korunmak ve sorumluluk bilinciyle hareket etmek”,⁸³ erkeklere boşadıkları kadınların meşru bir şekilde geçimliklerini sağlamalarının emredildiği bağlamda ise “Allah’ın emirlerini titizlikle yerine getirmeye yol açan sorumluluk duygusu”⁸⁴ olarak hedef metne taşınmıştır.

Müellifin bu denli tercüme çeşitliliğine yönelmesinin arka planında *taḳvânın* yalın bir duygu olmanın ötesinde gündelik hayatta Allah’a karşı sorumluluk duygusu taşımak ve bu sorumluluğun gereği olan tavır ve davranışları sergileyebilmek olduğu anlayışını okuyucunun zihnine yerleştirmek olduğu söylenebilir. Zira *taḳvâ* Kur’ân’da bireysel olduğu kadar toplumsal boyutları da olan bir kavram olarak öne çıkmaktadır.⁸⁵

3.4. Ṭâġŭt (الطَّاغُوت)

Kur’ân’da Firavun, Kârûn, Hâmân gibi müstekbir sınıflı içerisinde ve kötülük odağı olarak anılan kavramlardan birisi de *ṭâġŭttur*. Sözlükte haddi aşmak, azmak anlamındaki *tuġyân* kökünden türeyen *ṭâġŭt* kavramı “son derecede azgın ve mütecaviz” anlamına kullanılan bir isim/sıfattır. Her türlüyle bâtil inançları, putları ve şer odaklarını ifade eden kavramın kapsamına Allah’tan başka tapınılan ve hak

⁷² Toshihiko İzutsu (ö. 1993)’ya göre muttaki kavramı Kur’ân’da sürekli olarak kâfirle zıt anlamlı olacak şekilde kullanılır. Toshihiko İzutsu, *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*, çev. Selahattin Ayaz (İstanbul: Pınar Yayınları, 1991), 260.

⁷³ el-Bakara 2/2.

⁷⁴ el-Bakara 2/66.

⁷⁵ Âl-i İmrân 3/115.

⁷⁶ Âl-i İmrân 3/133.

⁷⁷ el-Mâide 5/128.

⁷⁸ el-Bakara 2/189.

⁷⁹ en-Nisâ 4/77.

⁸⁰ Sâd 38/28.

⁸¹ el-Bakara 2/180.

⁸² el-Bakara 2/194.

⁸³ et-Tevbe 9/36.

⁸⁴ el-Bakara 2/241.

⁸⁵ Adil Bor, “Kur’ân’da ‘Taḳvâ’nın Bireysel ve Toplumsal Boyutu”, *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 769.

yoldan saptıran her varlık, put, şeytan, kâhin ve sihirbaz girmektedir.⁸⁶

Kur'ân'da sekiz ayette geçen *tâğût* kavramı kimi meâllerde Türkçeye olduğu gibi *tâğût* şeklinde aktarılrken bazı meâllerde ise sadece şeytan veya put olarak çevrilmektedir.⁸⁷ Bu karşılıklar tercümeden beklenen faydayı ya hiç hasıl etmemekte ya da kısmi bir faydanın ötesine geçememekte ve dolayısıyla okuyucunun zihninde bir netlik oluşmamaktadır. Işıcık, *tâğût* kavramını "kendi sapık yollarına insanları zorlayan kişi ve kurumları temsil eden bir figür"⁸⁸ olarak anlamlandırmaktadır. Geçtiği yerlerde kavramı "kendi sapık yoluna insanları zorlayan kişi ve kurumlar,⁸⁹ insanları kendi sapık inançlarına zorlayan,⁹⁰ kendi batıl inancını başkalarına dayatan kişi, kurum ve sistemler,⁹¹ insanları baskı ve şiddetle doğru yoldan alıkoyan kişi ve kurumlar"⁹² şeklinde benzer ifadelerle açıklamaktadır. Bu karşılıklarda *tâğûtun* kendi sapıklığı, hidayet yolunun üzerine oturarak başkalarını saptırma arzusu ve bu uğurda zorlama yapıp güç kullanmasına işaret edilmesi dikkat çekicidir. Ayrıca *tâğûtun* özellikle modern dönemde sıkça vurgulanan "*Tâğût*, Allah'ın buyruklarına karşı kendi emir ve yasaklarına uyulmasını isteyen kişilerin yanı sıra Allah'ın öngördüğü hayat şeklini reddeden kurum ve sistemlerdir."⁹³ şeklindeki yaklaşıma yer verilmesi kanaatimizce yerinde bir tercih olmuştur.

3.5. Fücûr (الفجور)

Râgıb el-İsfahânî (502/1108) kelimeye dindarlık perdesini/örtüsünü yırtmak anlamı verirken⁹⁴ İzutsu ise kelimenin çağrıştırdığı "sapma göstermek" manasından hareketle Kur'ân'daki anlamının "doğru yolu terk etmek ve gayri ahlâkî iş yapmak" olduğunu belirtir.⁹⁵ Kur'ân'da daha çok küfür manasında kullanıldığı görülen *fücûr*, hadislerde yalan söyleyen, yalan yere yemin eden, zina eden, insanları aldatan ve faizcilik yapanların taşıdıkları bir vasıf olarak günahkâr müminlik anlamında kullanılmıştır.⁹⁶

Kur'ân'da *fücûr* kavramının bazen taqvâ, bazen de birr kavramlarının zıddı olacak şekilde kullanıldığı görülür. İnsanın benliğine taqvâ ve *fücûrun* her ikisinin de ilham edildiği;⁹⁷ benliğini arıtmanın kurtulup murada ereceği, kirletip karartanın

⁸⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 454.

⁸⁷ Türkçe Kur'ân Meâlleri (Erişim 01 Haziran 2025).

⁸⁸ en-Nisâ 4/76.

⁸⁹ el-Bakara 2/256.

⁹⁰ el-Bakara 2/257.

⁹¹ ez-Zümer 39/17.

⁹² en-Nahl 16/36.

⁹³ Muhammed Reşid Rızâ, *Tefsîrü'l-Menâr* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.), 3/41; Ebu'l A'lâ Mevdûdî, *Tefhimu'l Kur'ân*, çev. Muhammed Han Kayanî (İstanbul: İnsan Yayınları, 1986), 1/202; Seyyid Kutup, *Fi Zilâli'l-Kur'ân* (Mısır: Daru'l-Usuli'l-İlmiyye, 2011), 2/31; Şimşek, *Tefsir*, 1/275.

⁹⁴ İsfahânî, *Müfredât*, 561.

⁹⁵ İzutsu, *Kavramlar*, 219.

⁹⁶ Buhârî, "Edeb", 69; Müslim, "Birr", 103.

⁹⁷ İnsandaki kemâl gerilimi ona taqvâ ve *fücûrun* ilham edilmesiyle oluşan çift kutupluluktan kaynaklanmaktadır. Bk. Sadık Kılıç, "İnsan, Fücûr ile Taqvâ Ritimleri Arasında 'Bir Damla Endişe!'", *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - 1/4* (1999), 4.

ise kaybedeceği ifade edilmektedir.⁹⁸ Bir başka ayette ise hesap günü göreceklere muamele bakımından ebrar ile fücûr karşılaştırılmalı olarak zikredilmektedir.⁹⁹

Kelimenin çoğul ism-i fail formuyla *fücûr* olarak kullanıldığı yerler Işıcık'ın Kur'ân meâlinde "kötüler,¹⁰⁰ yoldan çıkanlar,¹⁰¹ günaha batmış yamuk kimseler,¹⁰² Allah Teâlâ'nın kurallarını çiğneyen ve yolundan yamulanlar"¹⁰³ olarak metne yansıtılmıştır. Mastar ve fiil olarak kullanıldığı iki ayrı yerde ise "kötülük ve (yolu) eğriltip bozmak" anlamları verilmiştir. Nefsin insanı genel ahlâk kuralları ve şeriat prensiplerine aykırı işler yapmaya sevk eden özelliği olarak tarif edilen *fücûr* kavramının kötülükte sınırı aşma, korkmadan günaha dalma ve haktan bâtila sapma gibi sözlük anlamları¹⁰⁴ göz önünde bulundurulduğunda meâlde verilen karşılıkların hem kelimenin ıstilahî anlamını karşılayacak düzeyde hem de Türk okuyucunun anlayabileceği bir biçimde olduğu söylenebilir.

3.6. Şükür (الشُّكْرُ)

Muhtemelen Türkçeleştiği ve ortalama bir okurun anlamakta zorluk yaşamayacağı kabulüyle *şükür* kelimesinin meâllerin hemen hemen tamamına yakınında direkt şükretmek şeklinde hedef metne yansıtıldığı görülmektedir.¹⁰⁵ Işıcık'ın meâlinde ise farklı bir yol izlenmiş ve *şükür* lafzı neredeyse geçtiği her yerde parantez içerisinde belirtilerek "nimetlere karşılık kulun üzerine düşeni yapması"¹⁰⁶ şeklinde tercüme edilmiştir.

Şükür çok boyutlu bir kavramdır. Nimetin farkında olarak sürekli hatırd tutmak kalple şükür, nimeti vereni teşekkür ve övgüyle anmak dille şükür, nimet sahibinin razı olacağı işleri yapmak ise organlarla şükür olarak kısaca tasnif edilebilir.¹⁰⁷ Bununla birlikte *şükür* genellikle sadece dilin eylemi gibi algılanmakta ve bununla yetinilmektedir. Bu konuda bir farkındalığa ihtiyaç olduğu aşikâr olmakla birlikte meâllerde bu yönde bir gayretin olmadığı da görülmektedir.

Dâvûd ailesine hitap edilen bir ayette¹⁰⁸ *şükür* kavramının iş yapmak anlamındaki *'amile* fiiliyle birlikte anılması, *şükürün* söylenen bir söz olmanın ötesinde yapılan bir şey olduğunu ortaya koymaktadır.¹⁰⁹ Buna göre nimetler elde eden bir kimse nimetleri verene teşekkür ve minnettarlığını sadece sözle ifade etmekle ye-

⁹⁸ eş-Şems 91/8-10. Bu ayette geçen zekkâ filinin zekat ile ilişkisi ve "arıtma" olarak tercümesinin yetersiz olduğu konusunda şu esere bakılabilir: Ali Binol, *Kur'ân'a Göre Tezekki Bireyin Ahlâki Gelişimi*, (Ankara: İlahiyât Yayınları, 2021), 67-73.

⁹⁹ el-İnfitâr 82/14.

¹⁰⁰ el-İnfitâr 82/14.

¹⁰¹ Nûh 71/27.

¹⁰² Abese 80/42.

¹⁰³ Sâd 38/28.

¹⁰⁴ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, thk. Amir Ahmed Haydar (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2009), 5/55.

¹⁰⁵ Türkçe Kur'ân Meâlleri (Erişim 01 Haziran 2025).

¹⁰⁶ en-Nisâ 4/147.

¹⁰⁷ İsfahânî, *Müfredât*, 562.

¹⁰⁸ Sebe' 34/13.

¹⁰⁹ el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz*, 4/410.

tinmemeli bilakis bunun gereğini yerine getirmeli ve nimetleri verenin rızası doğrultusunda davranış kalıpları geliştirmelidir.¹¹⁰ Kanaatimizce Işıcık *şükür* kavramını anlamlandırırken bu kullanımı esas almış; okuyucuya farklı bir perspektif sunarak ödevler yükleyen bir tutum sergilemiştir.

Nitekim bazı ayetlerde Allah'ın sayılamayacak kadar çok lütuflarına değinilmek suretiyle, “Halâ şükretmeyecekler mi?”,¹¹¹ “Ne kadar da az şükrediyorsunuz!”,¹¹² gibi ifadelerle bu ödevi ihmal edenlerin sürekli uyarıldığı göz önüne alındığında söz konusu tercümenin ne kadar isabetli olduğu ve bu konuda gerekli olan farkındalığı meâl okuyucusunun zihninde oluşturma yönünde katkı sağlayabileceği görülecektir. Bu anlayış sayesinde okuyucu Allah'ın nimetlerine karşılık üzerine düşeni yerine getirme yönünde bir bilinçle gereğini yapıp ona karşı minnet borcunu ödemiş olur, ayrıca şükrettiği için ondan daha çok nimet umabilir.¹¹³ Nitekim bir başka ayette yine Işıcık'ın tercümesiyle “Allah'ın nimetlerini görmezden gelmek yerine üzerine düşenleri yapanlara (*şükredenlere*) nimetin arttırılacağı” belirtilmektedir.¹¹⁴

3.7. Muhsin (المحسن)

Kur'ân'da *ihsan* kavramının yer yer *taqvâ*¹¹⁵ ve anlamca *iğlaşla*¹¹⁶ semantik bir ilişki içerisinde temel bir kavram olarak zikredildiği ve kavramlar hiyerarşisinde üst bir yere konulduğu görülmektedir. Kavramın ism-i fail formu olan *muhsin*,¹¹⁷ meâllerde bu anlam derinliğini ifade etmenin çok uzağında olacak şekilde ve genellikle “iyi, iyilik yapan ve güzel davranan” şeklinde tercüme edilmektedir.¹¹⁸ *Ihsan*ın hadislerde ise kulun Allah'a karşı derin saygısı, itaat ve bağlılığı ve bu manevi halin neticesinin davranışlardaki yansımalarını kapsayacak şekilde kullanıldığı görülür. Gerek meşhur Cibrîl hadisinde geçen, “*Ihsan*, Allah'ı görürcesine ibadet etmendir; her ne kadar sen onu görmesen de o seni görmektedir.” şeklindeki açıklama gerekse de “Allah her şeyin *ihsanla* yapılmasını emretmiştir.”¹¹⁹ şeklindeki nebevî buyruk müminin hem Allah'a hem de mahlûkata karşı kurması gereken ilişki biçimini tarif etmektedir.

Işıcık'ın *muhsin* kavramını “iyi,¹²⁰ görevini hakkıyla yerine getiren, görevini

¹¹⁰ Zemahşerî'nin “şekera” fiilinin “kendisine yiyecek verilen bineğin kısa sürede semirmesi neticesinde yediği yemi üzerinde göstermesi” anlamına geldiğini ifade etmesi Işıcık'ın tercih ettiği “nimetlere karşılık kulun üzerine düşeni yapması” anlamıyla örtüşmektedir. Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed ez-Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğâ* (Dimeşk: Dâru'n-Nefâis, ts.), 1/516.

¹¹¹ Yâsîn 36/35.

¹¹² el-A'râf 7/10

¹¹³ Râzî, *et-Tefsîrü'l-kebir*, 19/86.

¹¹⁴ İbrâhîm 14/7.

¹¹⁵ Yûsuf 12/90.

¹¹⁶ el-Mâide 5/93.

¹¹⁷ Ebû'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdurrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Kuveyt: Turâsî'l-Arabî, 1994), 34/231.

¹¹⁸ Türkçe Kur'ân Meâlleri (Erişim 01 Haziran 2025).

¹¹⁹ Müslim, “Sayd”, 57.

¹²⁰ es-Sâffât 37/113.

en iyi/güzel şekilde yapan, iyilik yapan, iyi davranan”¹²¹ lafızlarıyla tercüme etmekle birlikte yerine göre bağlamı yansıtacak şekilde zenginleştirdiği de görülmektedir. Örneğin infaktan bahsedilen bir bağlamda kavram “iyilik-sever” olarak; Müslümanların kendi canlarının derdine düşerek Hz. Peygamber’i yardımsız bırakma tehlikesine dikkat çekilen bir bağlamda “Allah’a ve insanlara karşı görevlerini en iyi şekilde yapan”¹²² şeklinde tercümeyle yansıtılmıştır. Yine benzer şekilde zindan arkadaşlarının Hz. Yûsuf’la olan diyaloglarında ona hitaben söyledikleri *muhsin* kelimesini “dürüst, sorumluluk sahibi, iyi bir kişi” olarak, oğlunu kurban etme emrini tereddüt etmeksizin yerine getirmeye girişen Hz. İbrahim’le ilgili kullanımında ise “buyruklarımızı en iyi şekilde tutan” olarak ifade edilmiştir. Kavrama verilen bu karşılıkların bağlamı dikkate alınmanın yanı sıra *muhsin* kavramının Kur’ân ve sünnet bütünlüğü içerisindeki anlamını yetkin bir biçimde yansıtmaya gayretinin de bir sonucu olduğu dikkatleri çekmektedir.

3.8. Küfür (الكفر)

Kur’ân’da en çok geçen kavramların başında gelen ve genellikle imanın karşısına konuşturulan *küfür* kavramı doğası gereği Kur’ân’ın en temel kavramlarından birisidir.¹²³ Örtmek, nankörlük etmek gibi sözlük anlamları olan *küfür*,¹²⁴ dini bir terim olarak ise “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği hususların bir kısmında veya tamamında peygamberi kalben tasdik etmemek, ona inanmamak” şeklinde tanımlanabilir.¹²⁵ Kur’ân kavramları bazı yerlerde sözlük anlamında bazı yerlerde ise ıstilahî anlamda kullanılmaktadır. Dolayısıyla kavramların sözlük anlamında kullanıldığı yerlerde anlamlandırma buna göre yapılmalı, terimsel anlamda kullanıldığı yerlerde ise terimsel anlam hesaba katılmalıdır.¹²⁶

İşçık’ın Kur’ân meâlinde birçok kavramda yapıldığı gibi *küfür* kavramına da bağlamı esas alan farklı anlamlar verme yolu tercih edilmiş ve *küfür* kavramı dinî bir terim olarak kullanıldığı yerlerde genellikle “hak tanımazlık, inkârcılık, nankörlük”¹²⁷ şeklinde karşılanmıştır. Kavramın Kur’ân’da daha çok çoğul isim formunda kullanıldığı görülür. Meâlde bu kullanımlarda kâfirler lafzı genelde anılmış olmakla birlikte¹²⁸ önüne bağlama göre farklılık gösteren açıklayıcı ibareler eklenmiştir. Bu ibarelere örnek olarak “yükümlülüklerini yerine getirmeyen nankör kâfirler,¹²⁹ gerçeği/hakikati örtbas eden kâfirler,¹³⁰ hak tanımaz kâfirler,¹³¹ inkâr edip gör-

¹²¹ el-Mâide 5/13.

¹²² et-Tevbe 9/120.

¹²³ Kelimenin Kur’ânî kullanımına dair bir çalışma için bk. Hasan Türkmen, “Kur’ân’da Küfür Kavramının Semantik Analizi”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/76 (2021), 778.

¹²⁴ Zemahşerî, *Esâsu'l-Belâğa*, 2/140.

¹²⁵ Bekir Topaloğlu - İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2015), 192.

¹²⁶ Mustafa Karagöz, “Kur’ân Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı ve Eşzamanlı Semantiğin Rolü”, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (2017), 354.

¹²⁷ en-Nisâ 4/37.

¹²⁸ Âl-i İmrân 3/28.

¹²⁹ el-Bakara 2/254.

¹³⁰ el-Bakara 2/24.

¹³¹ el-Bakara 2/98.

mezden gelenler,¹³² hakikati/hakkı örtbas eden nankörler”¹³³ gibi ifadeler zikredilebilir. *Küfür* kavramının sözlük anlamının esas alındığı ve Allah’ın sayısız nimetlerinin öne çıkartılıp ona şükredilmesinin emredildiği ayetlerde ise “nimete nankörlük”¹³⁴ anlamı verilerek yerli yerince bir tercüme yapılmaya çalışılmıştır.¹³⁵

3.9. Şiddîk (الصَّدِيق)

“Niyetinde dürüst, sözünde doğru olan, doğruluktan ayrılmayan; gerçek olduğuna inandığı düşüncelerinin arkasında durmaktan ve ne pahasına olursa olsun bunları savunmaktan çekinmeyen kimse” anlamında bir Kur’ân kavramı olan¹³⁶ *şiddîk*, *şadîk* sıfatının mübalağalı şeklidir.¹³⁷ Kavramın Kur’ân’da üç yerde peygamberlerle, bir yerde Hz. Meryem’le ilgili ve müfret olarak, iki ayette ise müminlerin geneli ile ilgili ve çoğul olarak kullanıldığı görülür. *Şiddîklar* üstünlük bakımından nebîlerden sonra gelen topluluğun adıdır.¹³⁸

Işıcık’ın Kur’ân meâlinde kavram, zindan arkadaşlarının Yûsuf peygambere hitaben kullandıkları yerde “ey dürüst adam”¹³⁹ şeklinde, peygamberlerin kitapta peş peşe anılmasının emredildiği ayetlerde Hz. İbrahim’i betimlerken “inandığını hayatıyla doğrulayan/doğrudan ayrılmayan”¹⁴⁰ ifadesiyle, Hz. İdris için ise “inandığını yaşayışıyla doğrulayan ve doğrudan ayrılmayan”¹⁴¹ şeklinde hedef dile aktarılmıştır. Kavramın dişil formunun Hz. Meryem için kullanıldığı yerde ise “gerçekleri hayatı pahasına doğrulayan bir *şiddîka*”¹⁴² ifadesi kullanılmıştır.

Önceki paragraftaki örneklere dikkat edilirse müellifin bir yerde eğik çizgi (/) işaretini, benzer ifadelerin her ikisinin de geçerli olduğu anlamına gelecek şekilde kullanırken bir yerde de “ve” ile bağlayarak aralarında alâka kurduğu; bazen de ifadelerin sadece birine yer verdiği görülmektedir. Gerek iki peygamber için kullanılan aynı ifadenin bu şekilde farklılık göstermesi gerekse de Hz. Meryem için “doğrudan ayrılmayan” ibaresinin kullanılmamış olması eseri yayına hazırlayanların müellifin tercihlerine müdahale etmemek şeklinde bir gerekçeye sığındıkları şeklinde yorumlanabilmesinin yanı sıra çalışmanın son okumasında bazı hatalar olduğunu da akla getirmektedir.

Bütün inananları kapsayacak şekilde ve çoğul olarak kullanıldığı iki ayrı ayette ise kavram, “peygamberlerin getirdiklerini tereddüt göstermeden tasdik

¹³² Fussilet 41/7.

¹³³ el-Mülk 67/20.

¹³⁴ er-Rûm 30/34.

¹³⁵ Firavunun Hz. Mûsâ’ya hitaben söylediği “Sen kâfirlerden oldun.” ayetinde geçen kâfir kelimesi de Işıcık meâlinde aynı şekilde “Sen iyilikbilmez bir nankörsün.” şeklinde sözlük anlamıyla tercüme edilmiştir. eş-Şuarâ 26/19.

¹³⁶ Şiddîk kavramı çerçevesinde geniş bir okuma için bk. İsmail Karagöz, “Kur’ân’da Şiddîk Kavramı ve Şadîk İnsan”, *Diyanet İlmî Dergi* 37/1 (2001), 116.

¹³⁷ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, 10/232.

¹³⁸ İsfahânî, *Müfredât*, 409.

¹³⁹ Yûsuf 12/46.

¹⁴⁰ Meryem 19/41.

¹⁴¹ Meryem 19/56.

¹⁴² el-Mâide 5/75.

edip hayata geçiren/imanlarını yaşayışlarıyla doğrulayanlar,¹⁴³ inançlarını eylemleriyle onaylayan *şiddîklar*¹⁴⁴ şeklinde çevrilmiştir. Meâlde birçok yerde olduğu gibi *şiddîk* kavramının çevirisinde de mesaj odaklı bir tercüme yapıldığı ve okuyucunun Kur'ânî hedeflere yönlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

3.10. Zikir (الذِّكْر)

Kur'ân'da birçok ayette türevleriyle birlikte kullanılan *zikir*¹⁴⁵ “bir şeyi anmak, unutulana hatırlamak ve hatırdaki olanı muhafaza etmek” gibi anlamlara gelir; zıddı ise nisyandır.¹⁴⁶ Allah Teâlâ'nın Kur'ân'da başta kendisi olmak üzere nimetlerinin,¹⁴⁷ mîsâkının,¹⁴⁸ günlerinin¹⁴⁹ (toplumların nimet ve musibet günleri) zikredilmesini emrettiği görülür. Meâllerde *zikir* kavramı bazen ödünçleme yapılarak *zikir* şeklinde tercümeyle aktarılmakta bazen de anmak ve hatırlamak şeklinde karşılanmaktadır.¹⁵⁰ Ortalama bir okuyucunun zihninde ise *zikir* genellikle belirli lafızların belli sayılarda tekrar edilmesinden ibarettir.

İşıcık'ın Kur'ân meâlinde kavram Türkçedeki yaygın tercümesine paralel olarak “hatırlamak, anmak,¹⁵¹ öğüt almak”¹⁵² karşılıklarının yanı sıra bilinen anlamını aşacak ve okuyucuya kavramla ilgili bir derinlik kazandıracak şekilde farklı ifadelerle de karşılanmıştır. Bu ibarelerin en ilgi çekici olanları “hiçbir işte Allah'ı hatırdan çıkarmamak,¹⁵³ Allah'ı ve emirlerini gündemde tutmak¹⁵⁴/ gündeme almak,¹⁵⁵ uyarılara kulak asmak,¹⁵⁶ derinlemesine düşünmek,¹⁵⁷ onca bir hayat yaşamak (Allah'ın rızası doğrultusunda bir hayat sürmek)”¹⁵⁸ şeklinde sıralanabilir. Bazen de kavram, meâl okuyucusunun çok alışık olmadığı merak uyandıran bir üslup kullanılarak “düşünüp öğüt alıp ayıklamak”¹⁵⁹ şeklinde Türkçeye aktarılmıştır.

Zikir kavramı Kur'ân'la birlikte anıldığında meâlde “kitabı hatırlayıp içindekileri yerine getirmek,¹⁶⁰ kitabın içindekileri belleyip tutmak”,¹⁶¹ hac menâsiki dolayımında vârid olduğunda “namaz, tesbih, telbiye ve dualarla Allah'ı anıp ona ya-

¹⁴³ en-Nisâ 4/69.

¹⁴⁴ el-Hadîd 57/19.

¹⁴⁵ Zikir kavramının Kur'ân'daki kullanımına dair detaylı bir okuma için bk. Mehmet Soysaldı, “Kur'ân'da İbadet ve Zikir Kavramları”, *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1998), 20.

¹⁴⁶ İsfahânî, *Müfredât*, 389; Zebîdî, *Tâcu'l-arûs*, 11/201.

¹⁴⁷ el-Ahzâb 33/9.

¹⁴⁸ el-Mâide 5/7.

¹⁴⁹ İbrâhîm 14/5.

¹⁵⁰ Türkçe Kur'ân Meâlleri (Erişim 01 Haziran 2025).

¹⁵¹ el-Enfâl 8/45.

¹⁵² Abese 80/12.

¹⁵³ el-Ahzâb 33/41.

¹⁵⁴ el-Bakara 2/152.

¹⁵⁵ el-Bakara 2/235.

¹⁵⁶ es-Sâffât 37/13.

¹⁵⁷ Meryem 67.

¹⁵⁸ el-Cum'a 62/10.

¹⁵⁹ el-Müddessir 74/55.

¹⁶⁰ el-Bakara 2/63.

¹⁶¹ el-A'râf 7/171.

karmak”,¹⁶² korkulu anlarda namaz kılmanın zaruretine işaret edilen bir yerde “namazı gerektiği şekilde kılmak”,¹⁶³ şeklinde bağlamı hesaba katan bir anlayışla Türkçeye aktarılmıştır.

3.11. Şâlih Amel (العمل الصالح)

Kur’ân’da yoğun bir *şâlih amel* vurgusu yapıldığı ve geçtiği birçok yerde imanın hemen sonrasında zikredilmek suretiyle imanla ilişkilendirildiği görülür. Soyut bir kabul olan imanın bir bakıma sağlamasının somut güzel davranışlar olduğu; her iddianın bir ispata ihtiyacı olduğu gibi iman iddiasının kanıtının da *şâlih ameller* olduğu söylenebilir. Amelin sürekli olarak *şâlih* sıfatıyla betimlenmesi Kur’ân’ın iman edenlerden talebinin herhangi bir iş olmadığını bilakis nitelikli işler olduğunu ortaya koymaktadır.

Şâlih amel, “Kur’ân ve sünnetçe emir veya tavsiye olunan, doğru, iyi, faydalı ve ilahî mükafat kazanmaya vesile olan işler” şeklinde kısaca tanımlanabilir. Bu tanımın namaz, oruç gibi ibadetleri kapsamının yanı sıra mahlûkata ve özellikle insanlara şefkatin bir gereği olan ve onlara fayda vermeye yönelik her türlü eylemi kapsadığı özellikle belirtilmelidir.¹⁶⁴ Zira İslâm’ın özünün ve amacının Râzî’nin de dile getirdiği gibi “yaratıcıya saygı ve yaratılmışlara iyilik” şeklinde formüle edilebilecek iki temel ilkeden¹⁶⁵ ibaret olduğu rahatlıkla söylenebilir. Bu bağlamda inananlardan istenen nitelikli davranışların bu iki alanı da içermesi beklenir. Dindarlığın sadece dini bazı ritüeller olarak oldukça daraltılmış bir biçimde anlaşılması ve toplumsal yönünün ihmal edilmesi doğru bir yaklaşım değildir.¹⁶⁶

Öte yandan bir amelin, *şâlih amel* vasfı kazanabilmesi için ihlasla yani sadece Allah rızası için yapılmasının yanı sıra şeriata uygun, Kur’ân ve sünnetçe tanımlı bir iş olması yani *bid’at* olmaması gerekmektedir.¹⁶⁷ Kur’ân’da *şâlih* kelimesi amelin sıfatı ve müfret olarak *şâlihan* ya da yaparlar fiilinin mefulü ve *şâlihât* şeklinde çoğul olarak onlarca defa geçmektedir. Işıcık’ın Kur’ân meâlinde kavram yer yer *şâlih amel*¹⁶⁸ şeklinde karşılansa da genellikle “düzgün iş,¹⁶⁹ iyi iş,¹⁷⁰ doğru ve yararlı iş,¹⁷¹ düzgün ve yararlı iş”,¹⁷² gibi ifadelerle çevrildiği görülür. Meâlde ‘*amilü’s- şâlihât*’ ibaresi ise “Allah’ın belirttiği/bildirdiği/emrettiği şekilde iyi/doğru ve yararlı işler”¹⁷³ şeklinde Türkçeye aktarılmıştır.

¹⁶² el-Bakara 2/198.

¹⁶³ el-Bakara 2/239.

¹⁶⁴ Kur’ân’ın *şâlih amel* çağrısı için bk. Ayşe Betül Oruç - Sümeyye Saygın, “Vahiy-Muhatap İlişkinde Kur’ân’da Referans Gösterilen Ortak Yönler”, *Akif* 53/2 (2023), 210.

¹⁶⁵ Râzî, *et-Tefsîrü’l-kebir*, 27/112.

¹⁶⁶ Mustafa Tekin, “Dindarlık Bağlamında Amel-i Sâlih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım”, *Dindarlık Olgusu*, ed. Hayri Hökelekli (Bursa: KURAV Yayınları, 2006), 55.

¹⁶⁷ İbn Kesîr, *Tefsîr*, 4/432.

¹⁶⁸ er-Rûm 30/44.

¹⁶⁹ Fâtır 35/10.

¹⁷⁰ et-Tevbe 9/102.

¹⁷¹ el-Kehf 18/110.

¹⁷² Sebe’ 34/11.

¹⁷³ el-Furkân 25/70; el-Mü’min 40/ 40.

Meâlde yapılan bu tercihlerin meâlin genel yönelimleriyle uyumlu olduğu görülmektedir. Kavrama iyi, doğru, düzgün anlamlarının yanı sıra yararlı anlamının da verilmesinin kavramın Allah'a ve mahlûkata dönük iki boyutlu yapısının her ikisini de metne yansıtmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Kavramın bir amelin *şâlih* olmasının şartları bağlamında, Allah'ın belirttiği/bildirdiği/emrettiği şekilde ifadeleriyle mini bir tefsir eşliğinde çevrilmesi ise Işıcık'ın kavramlaştırdığı *resmî/legal İslâm anlayışı* ve dolayısıyla *bid'at* duyarlılığının da yerli yerince bir yansması olarak meâl metnindeki yerini almıştır.

3.12. Hikmet (الحكمة)

Hikmet kavramı Kur'ân'da, on ayette kitap kelimesiyle birlikte olmak üzere toplam yirmi kez geçmektedir.¹⁷⁴ *Hikmet* genellikle "sağlam ve faydalı bilgi, derin ve ince anlayış, ilim ve amelin birbiriyle uyumu" şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁷⁵ Sünni gelenekte İmam Şâfiî'nin (ö. 204/820) öncülüğünü yaptığı anlayış çerçevesinde sünnetin en azından bir kısmının vahiy ürünü olduğu görüşünün *hikmet* kelimesinin geçtiği ayetlerle temellendirildiği görülmekte ve *hikmetin*, sünnetten başka bir şey olmadığı ileri sürülmektedir. Şâfiî, Hz. Peygamber'e kitap ve *hikmetin* verildiğinin bildirildiği ayetlere işaretle bu ayetlerdeki kitabın Kur'ân, *hikmetin* ise Resûlullah'ın sünneti olduğunu ifade etmektedir.¹⁷⁶

Işıcık'ın meâlde *hikmet* kavramını anlamlandırırken Sünni paradigmayı esas aldığı görülmektedir. Özellikle kavramın Kur'ân'la birlikte anıldığı ayetlerde "(kitabın uygulandığı olan) *hikmet* (sünnet), kitabı anlama ve uygulama biçimi,¹⁷⁷ kitabın açıklaması ve uygulaması,¹⁷⁸ " gibi açıklamalarda bulunulmuştur. Bazen de açıklamada bulunmaksızın "peygamberin sözleri olan *hikmet*"¹⁷⁹ ya da direkt "sünnet"¹⁸⁰ olarak hedef dile çevrilmiştir. Öte yandan Dâvûd'a verildiği belirtilen *hikmet* ise peygamberlik¹⁸¹ olarak karşılanmıştır.

Hikmetin tek başına zikredildiği ayetlerde ise "yerli yerince/en uygun şekilde incelikleri anlama ve her şeyi yerli yerince yapma yeteneği,¹⁸² ve hüccet"¹⁸³ şeklinde tercüme edilmiş ancak bunun üzerinde çok durulmamıştır. Meâlde *hikmete* verilen anlamlarda bir eksiklik bulunmamakla birlikte kavramın anlamının neredeyse sünnetle bire bir eşitlenecek düzeyde sınırlandırılarak daraltılması gibi bir mahzurun ortaya çıkması kanaatimizce isabetli olmamıştır. Elbette Hz. Peygamber'in ihtiyaç halinde ayetleri sözlü olarak açıklama ve daha önemlisi uygulamasını

¹⁷⁴ Hikmet kavramına yönelik bir çalışma için bk. Mehmet Çalışkan, "Kur'ân'da Hikmet Kavramı", *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2001), 100-102.

¹⁷⁵ Yazır, *Tefsir*, 915-932.

¹⁷⁶ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs Şâfiî, *er-Risâle* (Mısır: Mektebetü'l Halebi, 1979), 78.

¹⁷⁷ Âl-i İmrân 3/81.

¹⁷⁸ en-Nisâ 4/54.

¹⁷⁹ el-Ahzâb 33/34.

¹⁸⁰ el-Bakara 2/231.

¹⁸¹ el-Bakara 2/251.

¹⁸² el-Bakara 2/269.

¹⁸³ el-Kamer 54/5.

gösterme mahiyetindeki söz ve eylemlerinden ibaret olan sünnetin, *hikmetin* en büyük bileşeni olduğu izahtan varestedir. *Hikmete* verilen “Kur’ân’ı anlama kapasitesi, ayetlerin sağlıklı bir şekilde yorumlanarak uygulama formuna dönüştürülmesi” gibi manalar da sünnetin bu yöndeki fonksiyonuyla örtüşmektedir.¹⁸⁴

Bütün bunlarla birlikte *hikmeti* tamamıyla sünnetle eşitlemek onun Allah tarafından insana bahşedilen özel bir kavrayış, derinlikli anlama ve doğruyu ayırt etme yeteneği olduğu¹⁸⁵ gerçeğini göz ardı etme riskini doğurabilir. Böyle bir yaklaşım, *hikmetin* inananlar tarafından işlenip geliştirilmesi ve bu bağlamda bilinçli bir düşünce sisteminin inşası ve vahiy, ilim ve akıl dengesi kurulması yönündeki çabaları da olumsuz etkileyebilir. Neticede anlam çeperinin daraltılması *hikmetin*, uğruna emek sarf edilmesi gereken bir hedef olduğu gerçeğini perdeleyebilir. Bu bağlamda İzzet Derveze (ö. 1984) *hikmetle* ilgili ayetler çerçevesinde geniş bir perspektifle konuya bakmakta; insanların dünyadaki çeldiriciler karşısında başarı elde etmesinin ancak *hikmeti* oluşturan kalp temizliği, ahlâk güzelliği ve sahih bilgiyle uyumlu doğru işlerin yapılmasıyla mümkün olacağı şeklinde bir tanımlamada bulunmaktadır.¹⁸⁶ Dolayısıyla meâlde *hikmet* kavramına yönelik daha ihatalı bir yaklaşım sergilenmesinin daha yararlı olacağı rahatlıkla söylenebilir.

Sonuç

Bu çalışma, merhum Prof. Dr. Yusuf Işıcık’ın Kur’ân meâli üzerinde kavram çevirilerini merkeze alarak yapılan değerlendirmeler neticesinde meâl çevirilerinin yalnızca dilsel aktarımdan ibaret olmadığını, aynı zamanda kültürel, dinî ve düşünsel bir aktarım ve inşâ süreci olduğunu ortaya koymuştur. Kur’ânî kavramların doğru, anlaşılır ve bağlama uygun şekilde hedef dile aktarılması, meâlin fonksiyonelliği açısından büyük önem arz etmektedir. Bu çerçevede Işıcık’ın Kur’ân meâlinin, sadece bir çeviri faaliyeti olmanın ötesinde bir düşünce ve bilinç inşası çabası olduğu da söylenebilir. Yusuf Işıcık’ın meâli, özellikle kavram çevirileri noktasında kaynak metnin zengin anlam dünyasını hedef dile aktarma, kavramlara bağlama göre çok boyutlu karşılıklar verme ve okuyucuya mesaj odaklı bir okuma sunma gayretinde başarılı bir örnek olarak değerlendirilebilir. Mütercimim Kur’ân’ı bir hayat kitabı olarak görmesi, kendi kavramlaştırmasıyla resmî/legal İslâm anlayışını benimsemesi, kavramlara yüklediği anlamlara ve çeviri tercihlerine yansımıştır.

Yusuf Işıcık, klasik tefsir geleneğine bağlılığını sürdürürken modern çeviri tekniklerini de ihmal etmeyen bir yaklaşım sergilemiş; kelimeleri bağlamlarından koparmadan, kavramsal bütünlük içinde ve okuyucunun anlayabileceği bir dille aktarma gayretinde olmuştur. Kur’ânî kavramların Arapça orijinalleriyle hedef dile birebir aktarımı yerine, anlam derinliği ve bağlamsal tutarlılığın gözetilerek çevrilmesi, meâlin işlevselliğini doğrudan etkilemiştir. Işıcık’ın kavramsal çeviri stra-

¹⁸⁴ Taberî, *Câmiu’l-beyân*, 2/565.

¹⁸⁵ Râzî, *et-Tefsîrü’l-kebir*, 7/73.

¹⁸⁶ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru’l-Hadis*, çev. Ahmet Çelen (İstanbul: Ekin Yayınları, 1997), 3/165.

tejisi, tek anlamlı ve sabit karşılıklar vermektense, kavramların geçtiği ayetin iç ve dış bağlamını dikkate alarak farklı anlam katmanlarını devreye sokmak şeklindedir. Bu yönüyle onun meâli, salt çeviri değil, aynı zamanda didaktik bir yönü olan, okuyucuyu kavramsal farkındalığa davet eden bir metin hüviyetindedir. Kavram çevirilerinde gösterdiği özen, meâlin sadeliğiyle derinliğini aynı anda taşıyabilmesini mümkün kılmıştır. *Takvâ, tâğût ve hikmet* gibi çok katmanlı kavramlar farklı bağlamlarda çeşitlendirilerek çevrilmiş, bu da Kur'ân'ın mesajını daha anlaşılır hale getirmiştir.

İşıcık'ın çeviri anlayışının dikkat çeken bir yönü de parantez kullanımındaki özgün tercihleridir. Arapça metinde gramer ve belagat açısından zımnen mevcut olan anlamları parantez dışına alarak asli metin yapısı içinde sunması, anlamın vurgusunu artıran bir yöntem olmuştur. Ancak bazı yerlerde eğik çizgilerle sunulan çoklu karşılıkların anlamı netleştirmek yerine okuyucuyu yoran bir yapıya büründüğü de görülmektedir. Bu durum, anlam çeşitliliğiyle sadelik arasında hassas bir denge kurulması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, Yusuf İşıcık'ın meâli, özellikle kavramsal çeviriler açısından ele alındığında; bağlamsal duyarlılığı önemsemesi, Kur'ân bütünlüğünü gözetmesi, kavramların derinliğini ve yaşamsal karşılıklarını Türk okuyucusuna aktarma çabası ve mesaj odaklı üslubuyla Türkçe Kur'ân meâlleri arasında özgün ve nitelikli bir yerde durmaktadır. Bu meâl, hem akademik çevreler hem de genel okuyucu kitlesi açısından önemli bir kaynak teşkil etmesinin yanı sıra çeviri faaliyetinin sorumluluk, bilinç ve derinlik gerektirdiğini somut bir biçimde ortaya koymaktadır.

Bu çalışmanın İşıcık'ın meâline yönelik sınırlı sayıdaki akademik çalışmayı çeşitlendirmesi ve literatürdeki boşluğu kısmen de olsa doldurması umulmaktadır. İlerleyen süreçte, İşıcık'ın meâli üzerine yapılacak mukayeseli çalışmaların artması; kavramların meâllerdeki işlevini daha geniş bir çerçevede değerlendirmeye imkân taniyacak ve Kur'ân çevirileri alanında kaliteyi yükseltecek akademik katkılar sağlayacaktır.

Funding / Finansman: This research received no external funding. / Bu araştırma herhangi bir dış fon almamıştır.

Conflicts of Interest / Çıkar Çatışması: The authors declare no conflict of interest. / Yazar, herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

Kaynakça

- Akman, Esra. “Çeviribilim ve Tefsir Bilimin Disiplinlerarası İlişkisi”. *Uluslararası Dil, Edebiyat ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi* 5/9 (2017), 228-244.
- Altuntaş, Halil - Şahin, Muzaffer. *Kur’ân-ı Kerim Meali*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Basım, 2011.
- Arslan, Gıyasettin. “Türkçe Kur’ân-ı Kerim Meallerinde Hedef Dilin Önemi”. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (2003), 27-44.
- Aydar, Hidayet. *Kur’ân-ı Kerim’in Tercümesi Meselesi*. İstanbul: Yeni Zamanlar Yayınları, 2. Basım, 2014.
- Bilgin, Abdulcelil. *Kur’ân’daki Deyimler ve Zemaşeri’nin Keşşâfı*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 3. Basım, 2016.
- Binol, Ali. *Kur’ân’a Göre Tezekki Bireyin Ahlâki Gelişimi*. Ankara: İlahiyât Yayınları, 2021.
- Bor, Adil. “Kur’ân’da ‘Takvâ’nın Bireysel ve Toplumsal Boyutu”. *Diyanet İlmî Dergi* 56 (2020), 755-780.
- Cündioğlu, Düccane. *Kur’ân Çevirilerinin Dünyası*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2. Basım, 2005.
- Çalışkan, Mehmet. “Kur’ân’da Hikmet Kavramı”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 1/2 (2001), 89-120.
- Demir, Şehmus. “Kur’ân’da Zekat Kavramının Etimolojik ve Semantik Analizi”. *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28 (2007), 9-30.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru’l-Hadîs*. çev. Ahmet Çelen. 7 Cilt. İstanbul: Ekin Yayınları, 1997.
- Ebü Zeyd, Nasr Hâmid. *İlahi Hitabın Tabiatı*. Ankara: Otto Yayınları, 2013.
- Endelüsî, İbn Atıyye. *el-Muharrerü’l-vecîz fî tefsîri’l-kitâbi’l-azîz*. 5 Cilt. Beyrut: Daru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1993.
- Işıcık, Yusuf. “İslâm’ın Değerleri ve Beklenen Kahraman”. *İslâm’ın İlk Emri Oku* 139 (ts.).
- Işıcık, Yusuf. *Kur’ân Meâli*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2024.
- Işıcık, Yusuf. “Kur’ân Tercemesinde Dikkat Edilmesi Gereken Bazı Hususlar ve Muhammed Esed Meâline Genel Bir Bakış”. *Kur’ân Meâlleri Sempozyumu-Eleştiriler ve Öneriler I-II 24-26 Nisan 2003 İzmir*. Ankara: DİB Yayınları, 2007.
- Işıcık, Yusuf. “Kur’ân’da Müteşabih ve Te’vili”. *1. Kur’ân Haftası Kur’ân Sempozyumu 03-05 Şubat 1995*. Ankara: Fecr Yayınları, 1995.
- Işıcık, Yusuf. *Kur’ân’ı Anlamada Temel Bir Problem: Te’vil*. Konya: Esra Yayınları, 1997.
- İbn Kesîr, Ebü’l-Fidâ İmâdüddîn İsmâil b. Şihâbiddîn Ömer b. Kesîr b. Dav’ el-Kureşî ed-Dımaşkî. *Tefsîrü’l-Kur’ân’l-azîm*. thk. Samî b. Muhammed es-Selâme. 7 Cilt. Riyad: Daru’t-Taybe, 1999.
- İbn Manzûr, Ebü’l-Fazl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânu’l-Arab*. thk. Amir Ahmed Haydar. 18 Cilt. Beyrut: Dârü’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 2009.
- İsfahânî, Ebü’l-Kâsım Hüseyin b. Muhammed b. el-Mufaddal Râgıb. *Müfredâtu elfâzi’l-Kur’ân*. thk. Saffan Adnân Davûdi. İstanbul: Dâru Kahraman, 1986.
- İzutsu, Toshihiko. *Kur’ân’da Dinî ve Ahlâkî Kavramlar*. çev. Selahattin Ayaz. İstanbul: Pınar Yayınları, 2. Basım, 1991.
- Kadri, Hüseyin Kâzım. *Nürü’l-Beyân Kur’ân-ı Kerim Tefsîrinin Türkçe Tercemesi*. haz. Ömer Mahir Alper. İstanbul: Vadi Yayınevi, 2019.
- Karaalp, Cahit. *Türkçe Meâllerde Kavram Çevirileri Sorunu “Salât” Kavramı Örneği*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2017.
- Karaalp, Cahit. “Yusuf Işıcık (1949-2020)”. *Kur’ân’a ve Tefsire Adanmış Ömürler*. ed. Ali Karataş. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2022.
- Karaalp, Cahit. *Yusuf Işıcık Kur’ân Meali: Sunuş*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Yayınları, 2024.
- Karagöz, İsmail. “Kur’ân’da Sıdk Kavramı ve Sâdık İnsan”. *Diyanet İlmî Dergi* 37/1 (2001), 103-117.
- Karagöz, Mustafa. “Kur’ân Kavramlarının Anlamını Belirlemede Artzamanlı ve Eşzamanlı Semantiğin Rolü”. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 2 (2017), 313-

- 363.
- Kılıç, Sadık. "İnsan, Fücûr ile Takvâ Ritimleri Arasında 'Bir Damla Endişe!'" *EKEV Akademi Dergisi - Sosyal Bilimler - 1/4* (1999), 1-14.
- Kırca, Celal. "Prof. Dr. Yusuf Işıcık'ın Ardından Anılara Yolculuk". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 5/1 (2021), 483-491.
- Koç, Mehmet Akif. "Meallerde Anakronizm (Tarihlendirmede Yanılgı) Sorunu". *Kur'ân Mealleri ve Metin-Merkezci Yorum*. ed. Mustafa Çağrı. 199-209. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.
- Koçyiğit, Hikmet. "Çağdaş Dönemde Müfessirin Halka Ulaşma Çabalarının Tefsire Etkisi". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/1 (2017), 47-72.
- Kutup, Seyyid. *Fî Zılâli'l-Kur'ân*. 8 Cilt. Mısır: Daru'l-Usuli'l-İlmiyye, 2011.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Tevilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. 17 Cilt. İstanbul: Dâru'l-Mîzan, 1426.
- Mevdûdî, Ebu'l A'lâ. *Tefhimu'l Kur'ân*. çev. Muhammed Han Kayanî. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 1986.
- Narol, Süleyman. "Kur'ân'daki Bazı İsm-i Tafdil Kalıplarının Türkçeye Çeviri Sorunu ve Mealere Yansımaları". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 9/1 (2025), 92-117.
- Oruç, Ayşe Betül - Saygın, Sümeyye. "Vahiy-Muhatap İlişkisinde Kur'ân'da Referans Gösterilen Ortak Yönler". *Akif* 53/2 (2023), 197-217.
- Öğmüş, Harun. "Prof. Dr. Yusuf Işıcık Hocamızın Ardından". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 4/3 (2020), 201-210.
- Öztürk, Mustafa. *Söyleşiler Polemikler*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2014.
- Râzî, Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *et-Tefsîrû'l-kebir*. 32 Cilt. Kahire: Daru'l-Fikr, 1401.
- Reşîd Rızâ, Muhammed. *Tefsîrû'l-Menâr*. 12 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, ts.
- Sevim, Hasan. "Nûrû'l-Beyân İsimli Kur'ân Tercümesinde Deyimsel İfadelerin Çevirisine Yönelik Bir İnceleme". *Bülent Ecevit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/1 (2024), 189-214.
- Soysaldı, Mehmet. "Kur'ân'da İbadet ve Zikir Kavramları". *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3 (1998), 1-33.
- Suçin, Mehmet Hakkı. *Öteki Dilde Var Olmak -Arapça Çeviride Eşdeğerlik-*. İstanbul: Say Yayınları, 2013.
- Sülün, Murat. *Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 2012.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdris b. Abbâs. *er-Risâle*. Mısır: Mektebetü'l Halebi, 1979.
- Şahin, Davut. "'Kur'ân Mealleri ve Metin-Merkezci Yorum' Sempozyumuna İlişkin Genel Müzakere". *Kur'ân Mealleri ve Metin-Merkezci Yorum*. ed. Mustafa Çağrı. İstanbul: Kuramer Yayınları, 2019.
- Şen, Abdussamet. "Kur'ân'da Namazın Karakter İnşa Edici Rolü". *Genç Mütefekkirler Dergisi* 4/2 (2023), 386-397.
- Şimşek, Mehmet Sait. *Hayat Kaynağı Kur'ân Tefsiri*. 5 Cilt. İstanbul: Beyan Yayınları, 2012.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân an te'vili âyi'l-Kur'ân*. nşr. Ahmed Muhammed Şâkir-Mahmud Muhammed Şâkir. 12 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tekin, Mustafa. "Dindarlık Bağlamında Amel-i Sâlih Kavramına Sosyolojik Bir Yaklaşım". *Dindarlık Olgusu*. ed. Hayri Hökelekli. Bursa: KURAV Yayınları, 2006.
- Topaloğlu, Bekir - Çelebi, İlyas. *Kelâm Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: İSAM Yayınları, 4. Basım, 2015.
- Türkçe Kur'ân Mealleri. Erişim 01 Haziran 2025. <http://www.kuranmeali.com>
- Türkmen, Hasan. "Kur'ân'da Küfür Kavramının Semantik Analizi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 14/76 (2021), 773-784.
- Yaşar, Naif. *Kur'ân Tercüme Teknikleri Açısından Işıcık Meali*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Yaşar, Naif. "Kur'ân Tercüme Teknikleri Açısından Yusuf Işıcık'ın Meali". *Amasya Üniversitesi*

İlahiyat Fakültesi Dergisi 1 (2013), 121-145.

Yazır, Elmalılı Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. 10 Cilt. İstanbul: Azim Dağıtım, 2012.

Yılmaz, Hasan. "Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22 (2004), 231-242.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseyînî. *Tâcu'l-'arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. 40 Cilt. Kuveyt: Turâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1994.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *el-Keşşâf 'an hakâiki ğavâmidit-Tenzil*. 6 Cilt. Cidde: Mektebetü'l-Ubeykân, 1998.

Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmud b. Ömer b. Muhammed. *Esâsu'l-Belâĝa*. Dimeşk: Dâru'n-Nefâis, 1. Basım, ts.